

ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

การพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและวัฒนธรรมนั้น ย่อมเป็นที่ต้องการของทุกประเทศในโลก ทั้งนี้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้นและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ของประชาชนในชาตินั้น ๆ

การพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า จึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก นับ ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา (สิทธิชัย ธาคานิติ, 2529 : 19) โดยที่ประเทศ ต่าง ๆ เริ่มปรับปรุงและสร้างชาติของตนอย่างจริงจัง มีการแข่งขันทางการค้าและแสวง หาความร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ ด้วยจุดประสงค์เดียวกัน ก็คือ เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ ของตนเป็นประการสำคัญ (สมศักดิ์ ศรีมานอนันต์, ม.ป.ป. : 5)

สำหรับประเทศไทย ได้พยายามพัฒนาประเทศมาเป็นเวลาช้านาน แต่ที่ได้ดำเนินการ พัฒนาอย่างจริงจัง โดยใช้แผนเป็นเครื่องมือก็เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นปีแรกที่ได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) (สิทธิชัย ธาคานิติ, 2529 : 26) นับจนถึงปัจจุบันนี้ ประเทศไทยได้ประกาศใช้แผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) แล้ว ผลของการพัฒนา ประเทศที่ผ่านมาปรากฏเป็นที่ประจักษ์และยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ได้ช่วยยกฐานะทางเศรษฐกิจ ของประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยส่วนรวมสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด (วสันต์ ธีรานุรักษ์, ม.ป.ป. : 3)

ถึงกระนั้นก็คือ การพัฒนาประเทศจะบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริงนั้น จะต้องพัฒนา ขนบค่านิยมกันไปด้วย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศประมาณร้อยละ 80 ของจำนวน ประชากรทั้งหมดอาศัยอยู่ในเขตชนบท (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2528 : 11) การพัฒนา ขนบค่านิยมจึงเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของงานการพัฒนาประเทศ แม้ว่าจะป็นงานที่ทำได้ยาก ดัง

พระบรมราชาโฆวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่พระราชทานแก่คณะผู้บริหาร เร่งรัดพัฒนาชนบทระดับผู้ว่าราชการจังหวัด ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2512 ความตอนหนึ่งว่า (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 7)

"...การพัฒนาชนบทเป็นงานที่สำคัญ เป็นงานที่ยาก เป็นงานที่จะต้องทำให้ได้ ด้วยความสามารถ ด้วยความฉลาด คือ หังเฉลิวหังฉลาด ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ..."

จากพระบรมราชาโฆวาทที่ได้ัญเชิญมากล่าวไว้ข้างต้นนี้ เป็นผลให้รัฐบาลทุกยุคทุกสมัย ได้ให้ความสำคัญสนใจและส่งเสริมการพัฒนาชนบทตลอดมา หังนี้เพื่อที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศให้ดีขึ้นจนสามารถพึ่งตนเองได้

แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หัง 5 แผน ในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา (จากแผนพัฒนาฯ ระยะเวลาที่ 1-5) แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยทั่วไปจะบังเกิดผลดีจนเป็นที่น่าพอใจ แต่เมื่อพิจารณาในด้านการกระจายผลประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนา ปรากฏชัดว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังไม่สม่ำเสมอทุกพื้นที่ เกิดเป็นปัญหาการกระจายรายได้และปัญหาความยากจนที่เหลื่อมล้ำกันระหว่างภาค ระหว่างเขตชนบทและเขตเมือง (วสันต์ อีรานุรักษ์, ม.ป.ป. : 3-4 และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 8)

เมื่อสภาพผลของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เป็นเช่นดังกล่าวกแล้วข้างต้น รัฐบาลจึงได้เล็งเห็นความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาคการกระจายรายได้และปัญหาความยากจนในเขตชนบท จึงได้ดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ห้อย่างมีระบบ จนสามารถได้ข้อยุติปัญหาที่ประชาชนในเขตชนบทประสบอยู่ ซึ่งจัดเป็นกลุ่มปัญหาได้ 3 กลุ่ม จำแนกเป็น 10 ปัญหา ดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 4-5)

กลุ่มปัญหาที่ 1 ความขาดแคลน ประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

1.1 ขาดน้ำคืมน้ำใช้

1.2 ปลุกข้าวไม่พอกินไม่พอใช้

- 1.3 ขาดแคลนโค กระบือ
- 1.4 อาหาร-ทรัพยากรในท้องถิ่นหมด
- 1.5 ทางคมนาคมใช้ไม่ได้ทุกฤดูกาล

กลุ่มปัญหาที่ 2 โรคภัยไข้เจ็บ ประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

- 2.1 เป็นโรคขาดอาหาร
- 2.2 โกลแพทช์ ไม่รู้จักรักษาสุขภาพของตน-ครอบครัว

กลุ่มปัญหาที่ 3 ความไม่รู้ ประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

- 3.1 ถูกเอาเปรียบ
- 3.2 ขาดความรู้เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่
- 3.3 ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ และการปรับปรุงสภาพแวดล้อม

จากสภาพปัญหาของชนบทไทยดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลจึงมีนโยบายที่เน้นชัดในการเร่งรัดพัฒนาชนบท โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อแก้ปัญหาคือโอกาสของประชาชนในเขตชนบท ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ การดำรงชีวิตของประชาชนในเขตชนบทให้สูงขึ้นหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2532 : คำนำ) จึงได้กำหนด "แผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน" ไว้ในส่วนที่ 6 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยได้กำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาชนบทแนวใหม่ไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นแนวทางที่แตกต่างไปจากการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับก่อน ๆ กล่าวคือ ไม่ได้มองผลผลิตและรายได้ของประเทศเป็นหลัก หากแต่มุ่งที่จะให้ความสำคัญที่ตัวคน คือ ประชาชนยากจนในพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาประเทศเท่าที่ควร ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 3)

ดังนั้น แนวนโยบายการพัฒนาชนบทแนวใหม่ ที่มุ่งเน้น "พื้นที่เป้าหมาย" และ "กลุ่มบุคคลเป้าหมาย" ในเขตชนบท จึงได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 5 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 4)

1. ยึดพื้นที่เป็นหลัก โดยให้ความสำคัญแก่พื้นที่ยากจนหนาแน่นก่อน
2. พัฒนาฐานะประชาชนให้พอกพูนกัน และมีบริการพื้นฐานขั้นต่ำอย่างทั่วถึง
ในชนบทที่มีความยากจนหนาแน่น
3. เน้นการปรับปรุงเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองให้มากขึ้นตามลำดับ
4. แก้ไขปัญหาที่ประชาชนยากจนเผชิญอยู่จริงให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเน้นเทคนิค
ที่ประชาชนทำได้เองและมีการลงทุนต่ำ
5. ให้ประชาชนมีส่วนแก้ปัญหาของตัวเองให้มากที่สุด

ฉะนั้น เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเจตนารมณ์ของหลักการดังกล่าวข้างต้น ในการ
ดำเนินงาน รัฐบาลจึงได้กำหนดแผนงานและโครงการที่จะดำเนินการพัฒนาชนบท โดยมุ่ง
กระจายอำนาจให้แก่กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ โดยเฉพาะ 4 กระทรวงหลัก¹ คือ
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวง
มหาดไทย ให้มีการบริหารตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับหมู่บ้าน ภายใต้ระบบการบริหารการ
พัฒนาชนบทแนวใหม่ (ระบบ กชช.) (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2531 : 61 และ
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 16)

สำหรับกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานด้านการ
จัดการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม มีภาระหน้าที่ต้องสนองนโยบายดังกล่าว ให้
เป็นไปตามทิศทางของการพัฒนาการศึกษา ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพคนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน
ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตรงตามความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของ
ประเทศ จึงได้กำหนดกรอบนโยบายการพัฒนาชนบทไว้ ดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการ
การประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 19)

1. พัฒนาคนให้มีความรู้พื้นฐาน เพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ตามความ
ต้องการของแต่ละบุคคล แต่ละครอบครัว ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละ
ท้องถิ่น

¹ ปัจจุบันมี 6 กระทรวงหลัก โดยเพิ่มกระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงพาณิชย์

2. พัฒนาคณาให้มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ความรับผิดชอบของพลเมืองคือ อันพึงมีต่อชาติบ้านเมือง มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความรักหวงแหนแผ่นดินเกิด

3. พัฒนาคณาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์

4. พัฒนาคณาให้มีความรู้ความเข้าใจกระบวนการพัฒนาชนบท และมีทัศนคติที่ดีต่อ งานพัฒนาชนบทของรัฐ

ทั้งนี้ โดยมีแนวทางดำเนินงานการพัฒนาชนบท ดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการ การประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 19-20)

1. จะให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานอื่น ๆ ที่ดำเนินการพัฒนาชนบท ตามนโยบายของรัฐบาลในทุกลักษณะ ภายใต้ขอบเขตของงานและกำลังความสามารถที่ กระทรวงศึกษาธิการมีอยู่

2. จะระดมสรรพกำลังและทรัพยากรที่มีอยู่ในทุกหน่วยงาน ในแต่ละท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาชนบท

3. จะจัดให้มีโครงสร้างและรูปแบบ ตลอดจนกระบวนการในการพัฒนาชนบท ให้ผสมผสานกันตั้งแต่ระดับกระทรวงลงไปถึงพื้นที่เป้าหมาย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาชนบท ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

4. จะใช้สถานศึกษาร่วมกับวัดและศาสนสถานของทุกศาสนา เป็นศูนย์ดำเนินการ พัฒนาชนบทของแต่ละท้องถิ่น

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานตามกรอบนโยบายและแนวทางดำเนินงานพัฒนาชนบท ดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดระบบการบริหารงานพัฒนาชนบท โดย ยึดแนวทางและองค์กรให้สอดคล้องกับระบบการบริหารการพัฒนาชนบทแนวใหม่ของรัฐบาล ตั้งแต่ระดับกระทรวง ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล โดยมีแผนงานและ โครงงาน ของกรมต่าง ๆ มาสนับสนุนการดำเนินงาน ปราบกฏว่า ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2523- 2529 มีโครงการที่สำคัญ ๆ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 5)

1. โครงการผลิตหนังสือเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสังคม
2. โครงการการศึกษาออกโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการพัฒนาชนบทยากจน
3. โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน
4. โครงการเสริมบทบาทผู้นำท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชนบทยากจน
5. โครงการรณรงค์เพื่อการเรียนรู้หนังสือในเขตชนบทยากจน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งในระดับกรม สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้รับมอบหมายภารกิจให้ดำเนินงานพัฒนาชนบท จึงได้มีนโยบายที่จะให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัด เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนในเขตชนบท ด้วยเหตุผลที่ว่า ไม่มีหน่วยงานใดที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงานและใกล้ชิดกับประชาชนมากเท่ากับโรงเรียนประถมศึกษา ทั้งนี้ เพราะการประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ โรงเรียนประถมศึกษาจึงกระจายอยู่ทั่วทุกตำบล ทั่วประเทศ มีจำนวนทั้งสิ้น 31,394 โรงเรียนเฉลี่ยในตำบลหนึ่ง ๆ จะมีโรงเรียนประถมศึกษา 5 โรงเรียนหรือในอัตรา 2 หมู่บ้านต่อโรงเรียนประถมศึกษา 1 โรงเรียน และมีครูประถมศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 353,186 คน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 33-34 และ ค้วน ขาวหนู, 2528 : 55) ซึ่งครูเหล่านี้มีความรู้พื้นฐานพอที่จะช่วยพัฒนาชุมชนได้ หากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมประสิทธิภาพที่จำเป็นแก่ครู (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 33) จึงนับได้ว่า โรงเรียนประถมศึกษาเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความพร้อมมากในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนในเขตชนบทได้เป็นอย่างดี

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) เป็นโครงการหนึ่งในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ทุกประการ โดยมีเป้าหมายที่จะให้โรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่ยากจนของประเทศ จำนวน 242 อำเภอ 44 กิ่งอำเภอ ในพื้นที่ 38 จังหวัด (ค้วน ขาวหนู, 2528 : 221) เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนในเขตชนบทยากจนโดยได้ดำเนินงานในโรงเรียนประถมศึกษาปีละ 300 โรงเรียนมาตั้งแต่ปีงบประมาณ

2526-2529 รวม 1,200 โรง และมีโรงเรียนอาสาสมัครอีก 978 โรงเรียน มีหมู่บ้านในความรับผิดชอบกว่า 2,400 หมู่บ้าน และมีผลกระทบต่อประชากรปีละกว่า 300,000 คน รวมทั้งสิ้นกว่า 1,200,000 คน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528 : บทนำ)

ผลของการดำเนินงานตามโครงการที่ผ่านมา ปรากฏว่า ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะเป็นการดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมายอันจำกัด ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) จึงกำหนดให้มีการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการขยายการดำเนินงานโครงการให้ครอบคลุมพื้นที่ชนบททั่วประเทศทั้ง 72 จังหวัด โดยใช้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นศูนย์ดำเนินการต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 13) ดังนั้น โรงเรียนในฐานะสถาบันการศึกษาของชุมชน และในฐานะระบบหนึ่งของสังคมที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ให้มีความเจริญก้าวหน้าตามนโยบายของรัฐบาล จึงมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพคนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยใช้กระบวนการทางการศึกษาเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน เพราะคนที่ได้รับการพัฒนาหรือได้รับการศึกษาคือแล้ว จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ให้คืบคลานขึ้น ทั้งนี้ เศรษฐศาสตร์และนักการศึกษาจึงมีความเห็นตรงกันว่า รัฐจะต้องจัดการศึกษาให้กับประชาชนก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการพัฒนากำลังคน (มารศรี รัตนกัณหา, 2514 : 1) ซึ่งสอดคล้องกับ อูทัย บุญประเสริฐ (2527 : 29) ที่กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าก็คือ ปัจจัยด้านทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) และ เครื่องมือสำคัญที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการพัฒนา ก็คือ การศึกษา ทั้งนี้ ก็เพราะว่า การพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาชุมชนก็คือ เป็นกรรมวิธีการให้การศึกษากับประชาชนเพื่อการพัฒนา ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวนโยบายการศึกษาของรัฐไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ข้อ 10 ว่า "รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษา โดยถือว่า การศึกษามีความสำคัญในอันดับสูงยิ่งแห่งกิจการของรัฐ" (แผนการศึกษาแห่งชาติ

พุทธศักราช 2520, 2520 : 2) เพราะเหตุว่า จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนา ก็คือ การพัฒนาคน นั่นเอง

นอกจากนี้ ในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2529 ได้ให้เหตุผลและความจำเป็นของการบรรจุหลักสูตรไว้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ม.ป.ป. : 1-3)

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคล จัดเป็นหลักขั้นพื้นฐานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การทำให้มนุษย์ในสังคมมีคุณภาพ นับว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาและสนับสนุนเป็นพิเศษ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งจัดอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา การพัฒนามนุษย์ ก็คือ การพัฒนาชุมชนทั้งในเมืองและชนบท การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคน เพราะการศึกษาช่วยยกระดับความรู้ อาชีพ ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิต ให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ตลอดจนสามารถรักษาเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศด้วย

2. การพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนามนุษย์ ทั้งนี้เพราะชุมชนเป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้น ชุมชนจึงเป็นเครื่องกำหนดมาตรฐานความเจริญของมนุษย์และความเจริญของชาติ การพัฒนาชุมชนจึงควรมีการพัฒนาคนเป็นอันดับแรก

3. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ ที่จะต้องอาศัยความร่วมมือของเจ้าหน้าที่ทุก ๆ ฝ่าย เพื่อปรับปรุงสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้น การพัฒนาชุมชน ก็คือการพัฒนาชาติ หากชุมชนทุก ๆ ชุมชนที่เป็นส่วนย่อยของชาติได้มีการพัฒนา ประเทศชาติก็จะพัฒนาตามไปด้วย จึงควรจัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาชุมชน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำกันอย่างจริงจังและเต็มความสามารถ

4. โรงเรียนเป็นสถานที่ราชการ ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยจะมีโรงเรียนหนึ่งโรงเรียนต่อทุก ๆ สองหมู่บ้าน... ดังนั้นหากครูและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น ๆ ได้รับการศึกษาและเข้าใจในการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนแล้ว ก็จะได้ช่วยกันในการพัฒนาชุมชน โดยใช้โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เป็นศูนย์กลางหรือเป็นฐานในการ

ปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน โรงเรียนก็จะเป็นเครื่องมือของรัฐที่มีประสิทธิภาพ ที่สามารถทำให้ประเทศชาติพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว

5. การจัดให้โรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในชนบท ที่รัฐบาลมีนโยบายเร่งด่วนที่จะแก้ปัญหาความยากจน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูอาจารย์และผู้เกี่ยวข้อง ควรให้บริการศึกษาและพัฒนาความรู้ ความสามารถเพื่อช่วยในการพัฒนาชุมชน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงได้บรรจุหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน ไว้ในแผนพัฒนามหาวิทยาลัย ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ซึ่งตรงกับช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

อนึ่ง ในส่วนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในเขตชนบท ก็ได้กำหนดปรัชญาและแนวความคิดพื้นฐานในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนไว้ว่า (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528 : 74)

"การพัฒนาชนบทโดยใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางนั้น มุ่งที่จะพัฒนาคนทุกเพศวัย โดยให้โรงเรียนเป็นผู้ให้การศึกษาค้นคว้าเด็ก ไปยังผู้ใหญ่ เตรียมตัวเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ที่จะเป็นพลเมืองที่ดีในอนาคต ขยายวิธีสอนจากห้องเรียนไปสู่ชุมชน โดยการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เน้นในส่วนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของชุมชน เน้นการปฏิบัติจริงที่ก่อให้เกิดผลต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันในทุกกลุ่มประสบการณ์ที่มีส่วนสร้างเสริมการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพและพัฒนาสังคม ตลอดจนเน้นการให้โรงเรียนเป็นศูนย์ประสานงานและบริการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท และองค์กรประชาชนในท้องถิ่น"

ฉะนั้น จึงพอสรุปปรัชญาและแนวความคิดพื้นฐานในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนไว้ว่า (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2524 : 30-31) แนวความคิดเกี่ยวกับหลักสูตร มุ่งพัฒนาคน ให้รู้จักพัฒนาตนเองและสังคม ให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัยในตนเอง และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ให้ ส่วนแนวความคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยตัวผู้เรียนเอง โดยเน้นการเรียนรู้ของนักเรียนด้วยการกระทำหรือปฏิบัติจริง สำหรับแนวความคิดในการประเมินผลการเรียนการสอนนั้น มุ่งประเมินในทุก ๆ ด้าน ทั้ง ด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านเจตคติ คุณลักษณะ และด้านทักษะความคิดรวบยอด

จะเห็นได้ว่า การศึกษากับการพัฒนาชุมชนนั้นมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะเหตุว่า การพัฒนาชนบทหรือการพัฒนาประเทศด้วยหลักการพัฒนาชุมชน ก็คือ กรรมวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชน นั้นเอง ซึ่งต่างก็มีจุดหมายปลายทางอันเดียวกัน คือ การมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพคนทุกเพศวัย ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน อันเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนให้เจริญก้าวหน้าตามทิศทางที่สังคมต้องการ ได้

เพื่อให้การดำเนินงานใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ตามแนวทางของปรัชญาและแนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นบรรลุผลสำเร็จ จึงได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของโรงเรียนไว้ 6 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528 : 79-86)

1. บทบาทหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอน
2. บทบาทหน้าที่ในการฝึกและพัฒนาบุคลากร
3. บทบาทหน้าที่ในการจัดโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสารของชุมชน
4. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางด้านวิชาการและการอาชีพ
5. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น
6. บทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนประถมศึกษาในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนนั้น มีภารกิจที่สำคัญ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ (คิ้วน ชาวหนู, 2528 : 112)

1. การสอนและอบรมนักเรียน
2. สอนประชาชน
3. บริการชุมชน

จากบทบาทหน้าที่และความสำคัญของโรงเรียนประถมศึกษาที่มีต่อการพัฒนาคน และชุมชนดังกล่าวข้างต้น โรงเรียนจึงเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญยิ่งของชุมชน หากโรงเรียนได้แสดงบทบาทหน้าที่ของตนอย่างสมศักดิ์ศรีและอย่างเอาจริงเอาจัง ความเจริญก้าวหน้า ความอยู่ดีมีสุขก็จะบังเกิดแก่ประชาชนในเขตชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแน่นอน

จังหวัดปัตตานี เป็นจังหวัดหนึ่งใน 38 จังหวัดของพื้นที่เป้าหมายยากจน ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการกำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนาชนบท ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 112) ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอ มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 1,940 ตารางกิโลเมตร มีประชาชนจำนวนทั้งสิ้น 523,216 คน และประมาณร้อยละ 75 ของประชากรทั้งจังหวัด เป็นชาวไทย นับถือศาสนาอิสลาม ที่ใช้ภาษามลายูท้องถิ่นเป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน (สำนักงานจังหวัดปัตตานี, 2533 : 2-1, 3-1) มีโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี จำนวน 333 โรงเรียน มีครูจำนวน 3,741 คน และมีนักเรียนจำนวน 69,806 คน (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี, 2534 : 2-3) ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานจัดโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัด ให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนในเขตชนบท ตามวัตถุประสงค์ของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2526 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน (ปีงบประมาณ 2535) มีโรงเรียน เข้าโครงการแล้วจำนวนทั้งสิ้น 279 โรงเรียน และคาดว่าจะขยายให้เพิ่มขึ้นในปีงบประมาณ 2537 (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี, 2534 : 61 และสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี, 2532 : 1) ซึ่งผลการดำเนินงานตามโครงการ ได้ช่วยแก้ปัญหาและมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนจนเป็นที่น่าพอใจ

แต่อย่างไรก็ตาม จากรายงานการประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ปีงบประมาณ 2526-2527 และปีงบประมาณ 2528-2529 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ดำเนินงานที่ 1 อันประกอบด้วย จังหวัดสงขลา สตูล พัทลุง ปัตตานี และนครศรีธรรมราช พบว่า โดยภาพรวมทั้งทางด้านสภาพแวดล้อม ด้านปัจจัยเบื้องต้น ด้านกระบวนการและด้านผลผลิต ยังด้อยกว่าศูนย์ดำเนินงานอื่น ๆ อีก 10 ศูนย์ ในหลายประการด้วยกัน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 : บทคัดย่อ และ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : บทคัดย่อ) และจากสรุปผลการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ปีงบประมาณ 2532 ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี ได้จัดอันดับคุณภาพของโรงเรียนตามวัตถุประสงค์ของโครงการ จากจำนวนโรงเรียนในโครงการทั้งสิ้น 104 โรงเรียน ปรากฏว่า อยู่ในอันดับดีมาก จำนวน 10 โรงเรียน (9.61%) อยู่ในอันดับดี จำนวน 25 โรงเรียน (28.85%) อยู่ในอันดับควรปรับปรุง จำนวน 39 โรงเรียน (37.50%) (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี, 2532 : 4) นอกจากนี้ จากการประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี ในปีการศึกษา 2532 พบว่า โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จัดได้เพียงร้อยละ 31.33 อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ ร้อยละ 62.50 เท่านั้น (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี, ม.ป.ป. : 6)

จากความเป็นมาของปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่สงสัยว่าโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทในจังหวัดปัตตานีได้แสดงบทบาทในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนมากน้อยเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร จึงทำให้ผลการดำเนินงานไม่ค่อยได้ผลดีและควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ทั้งในบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวัง ตามความเห็นของผู้บริหารโรงเรียน ครู และนักเรียน ว่าอยู่ในระดับใด และมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด ตลอดจนทำให้ทราบว่าปัญหาอยู่ในระดับใด และมีข้อเสนอแนะอย่างไรต่อการแก้ไขปัญหา นั้น ๆ ซึ่งผลการวิจัยจะให้นำไปใช้ปรับปรุงบทบาทการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของ

โรงเรียนประถมศึกษา ตลอดจนเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ในจังหวัดปัตตานี ให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้นต่อไป

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาประเทศด้วยการพัฒนาชุมชน เป็นกรรมวิธีที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน ด้วยมุ่งหมายพัฒนาคุณภาพคนโดยผ่านกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้และช่วยพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า มีความสงบสุข เกิดความเป็นธรรม หรือมี ๑ กับช่วยยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของชุมชนบทและในเมืองให้ได้ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ด้วยเหตุนี้ การจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชน จะต้องมี การดำเนินงานให้สอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โรงเรียนในฐานะสถานทางการศึกษา ที่สำคัญที่สุดของชุมชน จึงมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาประเทศด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

การวิจัยในครั้งนี้ เพื่อต้องการศึกษาบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังในการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จากการศึกษและการค้นคว้าเอกสาร บทความ และรายงานการวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยได้พยายามรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมา เพื่อสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ให้มีความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เอกสารที่เกี่ยวข้องในที่นี้จึงประกอบด้วย วิทยุที่เกี่ยวข้องและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

วิทยุที่เกี่ยวข้อง

การนำเสนอวิทยุที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 2 ตอน ดังนี้คือ

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนาชุมชน

การนำเสนอวิทยุที่เกี่ยวข้องในตอนนี้ ประกอบด้วยหัวข้อเรื่องต่อไปนี้

1. การศึกษากับการพัฒนาชุมชน
2. แนวทางการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน
3. การพัฒนาชนบทของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

ตอนที่ 2 บทบาทการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา การนำเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในตอนนี้ ประกอบด้วยหัวข้อเรื่องต่อไปนี้

1. ความหมาย แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
2. บทบาทการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท
3. ปัญหาการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยหัวข้อเรื่องต่อไปนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทที่คาดหวังในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทที่คาดหวังในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน
ของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนา
หมู่บ้านในเขตชนบท

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนาชุมชน

1. การศึกษากับการพัฒนาชุมชน

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมมนุษย์และชุมชน โดยทั่วไป ซึ่งถ้าหากการศึกษาไม่เจริญก้าวหน้า สังคมหรือชุมชนใด ๆ ก็ยากที่จะพัฒนาได้ อย่างพอเพียง ด้วยเหตุผลที่ว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคมหรือชุมชน ให้เจริญก้าวหน้าตามทิศทางที่สังคมนั้น ๆ ต้องการได้

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการศึกษา หากจะตั้งคำถามว่า การศึกษาคืออะไร? ก็คงจะได้คำตอบจากทัศนะของบุคคลต่าง ๆ แตกต่างกันไปหลายประการด้วยกัน ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละกลุ่ม แต่ละสาขาอาชีพ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับค่านิยม คติและความเชื่อ หรืออคติ (Bias) ที่ประกอบอยู่ในตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้น ๆ อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้รู้ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษา (Education) ไว้ดังนี้

วิจิตร ศรีสัจจาน (2523 : 17) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษา ว่า "การศึกษา เป็นกิจกรรมและกระบวนการทางสังคมที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญงอกงาม เป็นการเตรียมผู้เยาว์เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ"

ส่วน จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปราชญ์และนักการศึกษาที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของโลกกล่าวว่า "การศึกษา คือ ชีวิต" และ "การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม" (สิทธิชัย ธาตานิติ, 2529 : 10)

สำหรับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 (2520 : 1) กล่าวว่า "การศึกษา เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม..."

จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์และนักการศึกษาแต่ละคน ได้พยายามให้ความหมายของการศึกษามีทั้งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามที่พอจะสรุปความหมายของการศึกษาได้ว่า การศึกษา คือประสบการณ์ทั้งหมดที่มนุษย์ได้รับรู้อย่างเป็นทางการและต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ด้วยมุ่งพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าไปตามทิศทางอันพึงปรารถนาของสังคมนั้น ๆ

การพัฒนาชุมชน นั้น ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Community Development" จะเห็นได้ว่า ประกอบขึ้นด้วยคำสองคำ คือคำว่า "การพัฒนา" กับคำว่า "ชุมชน" ฉะนั้นเพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายของการพัฒนาชุมชนดียิ่งขึ้น จึงควรพิจารณาคำสองคำข้างต้นเสียก่อน

คำว่า "การพัฒนา" (Development) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ความเจริญเติบโตหรือก้าวหน้า" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2511 : 653) นอกจากนี้ แบตเตน (Batten, 1959 : 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชนชาวอังกฤษ ก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น" (Development = change for the better.)

ส่วนคำว่า "ชุมชน" (Community) พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคม อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน" (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531 : 174) นอกจากนี้ ดันแฮม (Dunham, 1958 : 7) ได้ให้ความหมายของคำว่า "ชุมชน" ไว้ว่า "...ชุมชนหนึ่งคือกลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่ว ๆ ไปอย่างเดียวกัน ดังมองเห็นจากมารยาท ประเพณี ขนบธรรมเนียมแบบแห่งการพูด..."

ดังนั้น เมื่อรวมคำว่า "การพัฒนา" กับคำว่า "ชุมชน" เข้าด้วยกัน เป็น "การพัฒนาชุมชน" จึงหมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคนและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนไปในทางที่เจริญก้าวหน้าหรือดียิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์และนักการศึกษาแต่ละคนได้พยายามให้ความหมายของการศึกษามีทั้งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามก็พอจะสรุปความหมายของการศึกษาได้ว่า การศึกษา คือประสบการณ์ทั้งหมดที่มนุษย์ได้รับรู้อย่างเป็นกระบวนการและต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ด้วยมุ่งพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าไปตามทิศทางอันพึงปรารถนาของสังคมนั้น ๆ

การพัฒนาชุมชน นั้น ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Community Development" จะเห็นได้ว่า ประกอบขึ้นด้วยคำสองคำ คือคำว่า "การพัฒนา" กับคำว่า "ชุมชน" ฉะนั้นเพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายของการพัฒนาชุมชนดียิ่งขึ้น จึงควรพิจารณาคำสองคำข้างต้นเสียก่อน

คำว่า "การพัฒนา" (Development) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ความเจริญเติบโตหรือก้าวหน้า" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2511 : 653) นอกจากนี้ แบตเตน (Batten, 1959 : 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชนชาวอังกฤษ ก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น" (Development = change for the better.)

ส่วนคำว่า "ชุมชน" (Community) พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน" (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531 : 174) นอกจากนี้ ดันแฮม (Dunham, 1958 : 7) ได้ให้ความหมายของคำว่า "ชุมชน" ไว้ว่า "...ชุมชนหนึ่งคือกลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่ว ๆ ไปอย่างเดียวกัน ดังมองเห็นจากมารยาท ประเพณี ขนบธรรมเนียมแบบแห่งการพูด..."

ดังนั้น เมื่อรวมคำว่า "การพัฒนา" กับคำว่า "ชุมชน" เข้าด้วยกัน เป็น "การพัฒนาชุมชน" จึงหมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคนและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน ไปในทางที่เจริญก้าวหน้าหรือดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ จากการศึกษาความหมายของการพัฒนาชุมชนพบว่า มีผู้รู้และหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 10) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า... เป็นการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา อันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้... กล่าวโดยสรุปที่สุด การพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change)

ส่วน ดันแฮม (Dunham, 1958 : 3) ใ้กล่าวไว้ในหนังสือ "The Outlook for Community Development" ว่า "การพัฒนาชุมชน หมายถึง การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยการรวมกำลังกันของราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ในการช่วยเหลือตนเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการหรือองค์กรอาสาสมัครอื่น ๆ ด้วย"

สำหรับ กรมการพัฒนชุมชน (2520 : 3) ให้ความหมายไว้ว่า "การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำลังความคิดและความสามารถของบุคคลในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชน เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนออกไปสู่ความเจริญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง"

ในทำนองเดียวกัน องค์การสหประชาชาติ (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 1963 : 4) ให้ความหมายที่ได้ย่ียดคือ เป็นมาตรฐานและใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้ว่า "การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธี (Process) ซึ่งดำเนินไปด้วยกำลังของประชาชนเองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อที่จะปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญ

ยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ประชาชนสามารถ
อุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่"

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนตามลักษณะแนวทางการ
การดำเนินงานไว้ ดังนี้คือ

จิรพรรณ กาญจนะจิตร (2526 : 4-5 อ้างอิงมาจาก Sander,
1958 : 521) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

1. การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธี (CD as a process) หมายถึง
การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องใช้เวลาและจำเป็นต้องอาศัยกรรมวิธีการ เปลี่ยนแปลงที่ถูกต้อง

2. การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (CD as a method) หมายถึง เป็น
วิธีการที่ใช้ความสามารถของประชาชนและความร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ในการ
ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น วิธีการนี้ต้องเป็นที่ยอมรับและสามารถนำการเปลี่ยนแปลง
มาสู่ชุมชนอย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อชุมชน

3. การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการ (CD as a movement) หมายถึง
เป็นการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะเน้นการเปลี่ยนแปลง
ทัศนคติของคน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ

4. การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการหรือแผนงาน (CD as a program)
หมายถึง เป็นแผนงานหรือโครงการที่ได้จัดทำขึ้นตามหลักการพัฒนาชุมชน เพื่อนำแผนงาน
หรือโครงการ ไปปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยคนในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ความหมายของการพัฒนาชุมชนที่ผู้รู้และหน่วยงานได้ให้ทัศนะ
ต่าง ๆ นั้น มีความแตกต่างกันในข้อปลีกย่อยเท่านั้น แต่สาระสำคัญมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่ง
พอสรุปได้ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างมีแบบแผน และ
2. ประชาชนและรัฐบาลร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยการส่งเสริม

ให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มและร่วมมือกันช่วยเหลือตนเอง ส่วนรัฐบาลคอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมีแบบแผน ด้วยมุ่งพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม โดยความคิดริเริ่มและความร่วมมือกันของประชาชนในชุมชนนั่นเอง ส่วนรัฐบาลคอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนเท่าที่จำเป็นตามความต้องการของประชาชน

จากความหมายของการศึกษาและการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้นจะพบว่า การศึกษากับการพัฒนาชุมชน มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุว่า การพัฒนาชุมชนก็คือ เป็นกรรมวิธีที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อการพัฒนา นั้นเอง

สำหรับ ศิวาน ชาวหนู (2528 : 60) ได้กล่าวถึงหลักการจัดการศึกษาของโรงเรียนชุมชนว่า มีความสอดคล้องกับปรัชญาของการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ

1. ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ศรัทธาในตัวคน เพราะคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและสภาพแวดล้อม การพัฒนาจะปราศจากผลสำเร็จ ถ้ามองข้ามเรื่องการพัฒนาคนให้มีทักษะที่ถูกต้อง มีขีดความสามารถสูงขึ้น
2. ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ศรัทธาความเสมอภาค ความยุติธรรมของสังคม ชัดความขัดแย้งเหลื่อมล้ำของสังคม
3. ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ชัดความไม่รู้ ความไม่รู้ และการใช้กำลังบังคับ ความเจริญรุดหน้าเกิดจากการศึกษา การศึกษาช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในสังคมออกมาเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม รู้จักทำงานเป็นกลุ่ม

ในทำนองเดียวกัน บุญเลิศ นาคแก้ว (ม.บ.ป. : 233-234) ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความคล้ายคลึงกันของการจัดการศึกษาในโรงเรียนชุมชนกับการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้ คือ

1. งานพัฒนาชุมชนกับโรงเรียนชุมชน ใช้ประชากรเป้าหมายอันเดียวกัน

เพราะโดยปกติโรงเรียนชุมชนจะจัดตั้งในท้องที่ซึ่งเป็นเขตพัฒนาชุมชนแล้ว และมีพัฒนาการประจำ

2. งานพัฒนาชุมชนและโรงเรียนชุมชน เป็นงานที่มีแนวปรัชญาของการดำเนินงาน โดยยึดหลักการตามระบอบประชาธิปไตยคล้ายคลึงกัน และมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาชุมชน เพื่อความกินที่อยู่ดีของประชาชนในชุมชนอย่างเดียวกัน

3. งานพัฒนาชุมชนกับโรงเรียนชุมชน ต่างก็ต้องการความร่วมมือร่วมใจจากผู้นำท้องถิ่น องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องที่ ตำบล อำเภอ จังหวัดเดียวกัน

4. แกนนำของชุมชน ได้แก่ ครูโรงเรียนชุมชนและพัฒนากร จะต้องประสานงานและพึ่งพาสืบกัน เพราะดำเนินการอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

5. หลักการจัดตั้งโรงเรียนชุมชน กำหนดให้จัดส่งพัฒนากรหรือเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ไปอยู่ในท้องถิ่น เพราะทราบปัญหาและอุปสรรคของชุมชนนั้น และมอบหมายให้พัฒนากร เป็นผู้ชักชวนประชาชนในท้องถิ่นร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนชุมชน โดยปรับปรุงโรงเรียนที่มีอยู่แล้วหรือจัดตั้งขึ้นใหม่ ดังนั้น พัฒนาการจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำเนินงานโรงเรียนชุมชน

6. โดยหลักการของงานพัฒนาชุมชน ก็คือได้ว่าครูในชุมชนเป็นผู้นำท้องถิ่นที่จะต้องมีการติดต่อประสานงานกันอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับผู้นำท้องถิ่นอื่น ๆ และต้องอาศัยโรงเรียนเป็นสถานี่นัดประชุมหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ อยู่แล้ว

สรุปได้ว่า การศึกษากับการพัฒนาชุมชน ต่างก็มีจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของการพัฒนาที่สำคัญที่สุด ก็คือ คน เหมือนกัน เพราะเชื่อว่า คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐที่สามารถพัฒนาได้ดีที่สุด และสามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชนได้มากที่สุด การศึกษากับการพัฒนาชุมชน จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา แนวความคิดหรือหลักการที่คล้ายคลึงกัน จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดดังกล่าวแล้วข้างต้น

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงให้นำเอาความรู้เกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนาชุมชน มาใช้ในการกำหนดเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยด้วย

2. แนวทางการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน

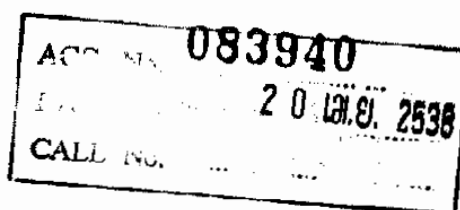
จากรายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้น คงเป็นที่ยอมรับได้ว่า การศึกษากับการพัฒนาชุมชนนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ด้วยเหตุนี้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน จึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะนำการศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนได้ ดังนั้น การนำเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนจึงประกอบด้วย สถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชน และแนวความคิดและทฤษฎีในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนดังต่อไปนี้

2.1 สถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชน

จากรายละเอียดดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษากับการพัฒนาชุมชนนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยที่จุดเริ่มต้นของการพัฒนาเริ่มที่คน และจุดหมายปลายทางของการพัฒนาก็คือคนเช่นกัน แต่การพัฒนาคนนั้นต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาเกิดขึ้นมาจากความต้องการของสังคม การศึกษาจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมในฐานะต่าง ๆ กัน ทั้งในฐานะเป็นระบบหนึ่งของสังคม ในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม และในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคม การจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและสนองตอบต่อความต้องการในการพัฒนาคนอย่างแท้จริง จึงขึ้นอยู่กับโครงสร้างและหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ

ในที่นี้ จะได้กล่าวถึงการศึกษาในฐานะเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งในอีกหลาย ๆ สถาบัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้คำจำกัดความ "สถาบัน" ไว้ว่า หมายถึง "สิ่งซึ่งคนในสวนรวม คือ สังคมจัดตั้งให้มีขึ้น เพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 767)

ในหนังสือ Dictionary of Modern Sociology ก็ได้ให้ความหมายของคำว่า "สถาบัน" ไว้ว่า เป็นกระบวนการหรือการรวมกลุ่มในลักษณะ ดังนี้

1. มีการจัดระเบียบอย่างดี เช่น มีการกำหนดบทบาทและความสัมพันธ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. มีระบบ เช่น มีการกำหนดว่าผู้เกี่ยวข้องมีส่วนต้องทำอะไร
3. มีเสถียรภาพหรือความมั่นคง โดยมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงได้ยาก และไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ (ยนต์ ชุ่มจิต, 2528 : 59 อ้างอิงมาจาก Houtt, 1972 : 165-166)

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาจึงเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่ง ที่เรียกกันว่า "สถาบันการศึกษา" (Educational Institutions) โดยสามารถพิจารณาได้จากความเป็นที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม การกำหนดหน้าที่ที่ชัดเจนต่อสังคม การมีแบบอย่างพฤติกรรมในการดำเนินงานเป็นของตนเองโดยเฉพาะ การมีบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งการมีศูนย์กลางที่จะดำเนินงานไปสู่เป้าหมาย โดยมีโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสถาบันการศึกษา

ฉะนั้น สถาบันการศึกษาจึงมีหน้าที่ต่อบุคคลและสังคม พอจำแนกได้ดังนี้ คือ (ยนต์ ชุ่มจิต, 2528 : 70-71)

1. พัฒนาความเจริญงอกงามส่วนบุคคล กล่าวคือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามทั้งทางด้านความรู้ ความคิด ความสามารถในการเขียน-อ่าน สุขภาพอนามัยสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น
2. ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนที่ ให้เป็นคนมีศีลธรรม วัฒนธรรม รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี มีค่านิยมที่ดีงาม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
3. พัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพของบุคคล กล่าวคือ ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ
4. ส่งเสริมให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม กล่าวคือ ให้รู้จักสิทธิหน้าที่ที่ตนพึงปฏิบัติต่อสังคมและประเทศชาติ เช่น การเสียภาษี การใช้สิทธิเลือกตั้ง การช่วยเหลือชาติบ้านเมืองด้วยวิธีการอื่น ๆ

5. ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคล กล่าวคือ การศึกษาสามารถช่วยให้บุคคลมีความรู้ แล้วใช้ความรู้ที่มีอยู่เปลี่ยนจากอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพใหม่ หรือช่วยเลื่อนจากตำแหน่งที่ต่ำกว่าไปสู่ตำแหน่งที่สูงกว่า

6. ส่งเสริมให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ เช่น ช่วยให้ประชาชนเข้าใจและรักธรรมชาติ ไม่พยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติจนทำให้เกิดมลพิษต่าง ๆ ขึ้น

7. ช่วยให้คนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถใช้ความรู้และสติปัญญาแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสังคม

8. ส่งเสริมให้เกิดความกลมกลืนในสังคม เช่น การใช้ภาษาร่วมกันของคนหลายเชื้อชาติในการเรียนการสอน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน มีความเข้าใจอันดีต่อกันมากขึ้น

9. ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการปฏิรูปสังคม กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคม มักจะมีพื้นฐานมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการก่อนเสมอ

10. รักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า การศึกษารอบคลุมไปถึงกิจกรรมทุกอย่างที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาอาชีพและเพิ่มรายได้ การป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย การปรับปรุงภาวะโภชนาการ ตลอดจนจนถึงการอนุรักษ์และการพัฒนาวัฒนธรรมของคนในชุมชน สถาบันการศึกษาในฐานะสถาบันทางสังคม จึงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งที่จะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านได้เป็นอย่างดี

2.2 แนวความคิดและทฤษฎีในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน

วิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนหรือชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นเป้าหมายหลักหรือเป้าหมายสูงสุด ส่วนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเป้าหมายรอง อนึ่ง ในการพัฒนาคนนั้น เครื่องมือสำคัญที่

ทำให้คนกลายเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการพัฒนา ก็คือ การศึกษา นั่นเอง

ดังนั้น แนวความคิดและทฤษฎีในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน จึงมีดังต่อไปนี้

ในการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องมีการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองควบคู่กันไป การศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลซึ่งเป็นหน่วยสำคัญของสังคม จึงมีความสัมพันธ์และเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จด้วยเหตุนี้ ในการวางแผนพัฒนาประเทศ การวางแผนพัฒนาการศึกษา จึงเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ถือได้ว่าประเทศไทยได้เน้นการศึกษาเพื่อการพัฒนาหรือพัฒนาศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญ (วิจิตร ศรีสอาน, 2529 : 2) ทั้งนี้เนื่องจากมีความเชื่อว่า การศึกษาเป็นกระบวนการศึกษา "คน" หรือทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสม ตรงตามความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้ ด้วยเหตุนี้ ทิศทางการพัฒนาการศึกษาในช่วงแผนพัฒนาฯ ทุก ๆ ฉบับที่ผ่านมา จึงมุ่งที่จะให้มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2530 : 7)

ดังนั้น การศึกษาในฐานะปัจจัยของการพัฒนา จึงมีบทบาทร่วมหลายประการในการพัฒนา คือ (ถ้วน ชาวหนู, 2528 : 7-8 อ้างอิงมาจาก สุนทร สุนันท์ชัย, 2523 : 93-95)

1. ในฐานะเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เพื่อรองรับการพัฒนาทั้งหมด โดยมีสมมติฐานว่ามนุษย์จะพัฒนาตนเองและชุมชนได้ ต้องมีการศึกษาทั่วไปถึงระดับหนึ่ง ซึ่งจะอำนวยความสะดวกพัฒนาตนเองและชุมชนได้ ประเทศแต่ละประเทศย่อมจะกำหนดระดับการศึกษาทั่วไปหรือการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ไว้แตกต่างกันสุดแต่ทรัพยากรของสังคมจะอำนวยให้

2. ในฐานะเป็นตัวประกอบของการพัฒนาเฉพาะอย่าง หรือเฉพาะโครงการ หมายถึง การพัฒนาแต่ละอย่างจำเป็นจะต้องมีการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นองค์ประกอบเพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้เฉพาะในเรื่องนั้น ๆ เช่น

การพัฒนาเกษตร ประชาชนจะต้องรู้และเข้าใจธรรมชาติของพืช การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ย
วิธีการป้องกันรักษาโรคพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นต้น

3. ในฐานะเป็นตัวกระตุ้นให้มองเห็นปัญหาและความจำเป็นที่จะต้อง
พัฒนา การพัฒนาจะเริ่มขึ้นได้เมื่อประชาชนมองเห็นปัญหาและความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาเพื่อ
แก้ปัญหา หากไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องพัฒนา ก็ย่อมจะไม่เกิดการพัฒนาขึ้นได้อย่างจริงจัง
ด้วยเหตุนี้ การศึกษาจึงควรมีบทบาทที่เข้ามาช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมองเห็นปัญหาและความ
จำเป็นที่จะต้องพัฒนา ต้องเปลี่ยนแปลง เป็นการปูทางไว้ให้หน่วยงานที่มีภารกิจโดยตรงที่จะ
พัฒนาได้เข้ามาสวมรอยต่อและดำเนินการในขั้นปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจริง ๆ
ต่อไป

4. ในฐานะที่เป็นเครื่องมือฝึกฝนกระบวนการคิดและการทำงาน
เงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาทั้งปวงย่อมอยู่ที่การพัฒนาคน และการพัฒนาคนที่สำคัญที่สุด ก็คือ
การพัฒนาให้รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา มิใช่แต่เพียงการให้ข้อมูลและข้อเท็จจริงเท่านั้น การศึกษา
จึงย่อมมีบทบาทสำคัญในการฝึกประชาชนให้ชำนาญในกระบวนการคิดและแก้ไขปัญหา และ
การทำงานแบบวิทยาศาสตร์

ฉะนั้น เพื่อให้การศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง
ปาพจน์ โสภณ (2526 : 64) ได้เสนอรูปแบบการจัดการศึกษา เพื่อการพัฒนาชุมชนไว้
ดังนี้ คือ

1. จัดการศึกษาทุกระดับ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบ
โรงเรียน
2. มุ่งเน้นการคิดเป็น ทำเป็น ดำรงตนเป็นและแก้ปัญหาเป็น
3. ให้ความเสมอภาคทางการศึกษา โดยกระจายสถานศึกษาออกไป
ทั่วประเทศ สนับสนุนให้ชาวชนบทและกลุ่มที่มีโอกาสน้อย ได้รับการบริการทางการศึกษาใน
อัตราส่วนที่มากขึ้นเป็นพิเศษ
4. เร่งฝึกอบรมด้านระเบียบวินัย คุณธรรม ความรู้จักรับผิดชอบ
ต่อตนเองและสังคม

5. ปรับปรุงคุณภาพการศึกษาทุกระดับทุกประเภท

6. ให้สถานศึกษาเป็นแหล่งบริการทางการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม

การกีฬาและพลานามัยแก่ชุมชน

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของการให้การศึกษาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน ที่เรียกว่า การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนา (Community Education for Development) หรือที่บางคนเรียกว่า การศึกษาชุมชนนั้น สมเด็จพระสังฆราช (2531 : 17-18) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นกระบวนการทางการศึกษา (Educational Process) ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีโอกาสร่วมในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ในเรื่องการศึกษาทำความเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการคิดค้นและการกำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง (Self Reliance)

อนึ่ง กระบวนการศึกษาชุมชน อาจพิจารณาจำแนกออกได้ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education) และขั้นตอนการให้การศึกษาเพื่อการพัฒนา (Development Education) กล่าวคือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นขั้นตอนที่มุ่งช่วยให้ประชาชนได้พัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์สภาพการของชุมชนบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง (ข้อมูลชุมชน) ที่รวบรวมมาอย่างเป็นระบบถูกต้องสมบูรณ์ เพื่อให้ตระหนักและเข้าใจในสภาพปัญหาของชุมชนตนเองอย่างแจ่มชัด ในขณะที่การให้การศึกษาเพื่อพัฒนานั้นมุ่งพัฒนาจิตสำนึกและความสามารถของประชาชนในการที่จะร่วมกันคิดค้นและกำหนดแนวทางการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสภาพความพร้อมและความสามารถของชุมชน ตลอดจนสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของประเทศชาติโดยส่วนรวม

ส่วนการพัฒนาชุมชนนั้น ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการศึกษาชุมชน จึงถือว่าเป็นมูลเหตุสำคัญที่จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ (Instrument)

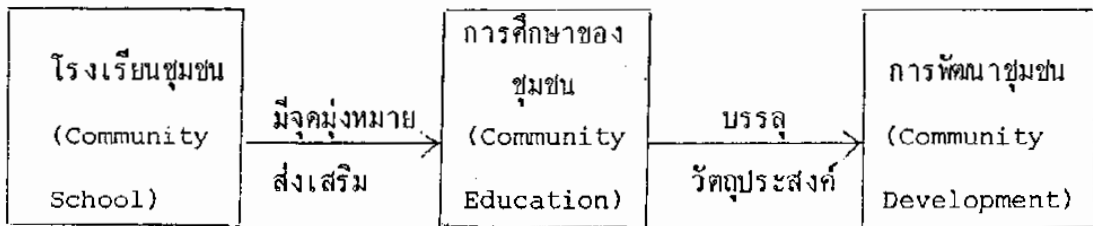
จะเห็นได้ว่า การศึกษามีความสำคัญต่องานพัฒนาชุมชนเพราะเหตุว่าความสำเร็จของการดำเนินงานการศึกษาชุมชน ย่อมก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน ในขณะที่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนนั้น ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของงานพัฒนาชุมชน สมดังคำกล่าวที่ว่า "การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จไม่ได้ ถ้าประชาชนขาดการศึกษา" (No education, no community development.)

นอกจากนี้ สวัสดิ์ อุกมโกชน์ (2530 : 3) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในเรื่องการศึกษาเพื่อปวงชน หรือการศึกษาเพื่อชุมชน หรือบางคนเรียกว่า การศึกษาชุมชน ไว้ว่า ตั้งอยู่บนรากฐานความเชื่อที่ว่า ประชาชนทุกเพศวัยในชุมชนควรได้รับประโยชน์สูงสุดจากสถานศึกษาของชุมชน และสถานศึกษาของชุมชนหรือโรงเรียนชุมชน (Community School) เป็นกลไกนำความคิดเรื่องการศึกษามุมชนไปปฏิบัติ

แนวความคิดเรื่องการศึกษามุมชน มุ่งส่งเสริมการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน คือช่วยให้คนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต และส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาของชุมชน ดังเช่นที่หน่วยงานที่ทำการสอนสาธารณะชนแห่งมลรัฐไอโอวา (IOWA Department of Public Instruction) ได้ให้เหตุผลสนับสนุนแนวความคิดของการศึกษามุมชนไว้ว่า

1. การศึกษาเป็นขบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. การศึกษาส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรของโรงเรียนมากขึ้น
3. การศึกษาในโรงเรียนทำให้ผู้รับการศึกษาเกิดความรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของตน ของชุมชน
4. การศึกษาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชน
5. การศึกษาช่วยให้โรงเรียนกับชุมชนและสถาบันอื่นในสังคมมีความใกล้ชิดหรือสัมพันธ์ต่อกันดีขึ้น
6. การศึกษาช่วยให้โรงเรียนต้องปรับปรุงประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาของตนเองเสมอ

7. การศึกษาส่งเสริมให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของโรงเรียนมากยิ่งขึ้น
 หนึ่ง จากแนวความคิดในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน โดยใช้สถาน
 ศึกษาของชุมชนหรือโรงเรียนชุมชน เป็นกลไกนำความคิดเรื่องการศึกษาชุมชนไปปฏิบัติให้เกิด
 ผลอย่างจริงจังนั้น สามารถเขียนลักษณะ (Model) ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน การศึกษา
 ของชุมชน และการพัฒนาชุมชนได้ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนชุมชน การศึกษาของชุมชนและการพัฒนาชุมชน
 ที่มา : ค้วน ขาวหนู, 2528 : 75

จะเห็นได้ว่า การใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนตามแนวความคิดของการ
 ศึกษาของชุมชน หน่วยงานที่จะสนองความคิดนี้ได้เป็นอย่างดีคือ โรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียน
 ที่เรียกว่า "โรงเรียนชุมชน" หรือ "โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อ
 พัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท" ที่มุ่งพัฒนาชนบทโดยใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน ด้วย
 มุ่งพัฒนาคนทุกเพศวัย ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยยึดหลักการจัดการเรียนการสอนตาม
 หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่สอดคล้องกับ
 ความต้องการของท้องถิ่นเป็นประการสำคัญ ตามแนวทางหรือบทบาทหน้าที่ของโรงเรียนใน
 โครงการดังกล่าว 6 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ,
 2528 : 79-86)

1. บทบาทหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอน
2. บทบาทหน้าที่ในการฝึกและพัฒนาบุคลากร

3. บทบาทหน้าที่ในการจัดโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสารของชุมชน
4. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางด้านวิชาการและการอาชีพ
5. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น
6. บทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

กล่าวโดยสรุป ในการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนนั้นเป็นวิธีการที่มุ่งพัฒนาคุณภาพของคนโดยใช้กระบวนการทางการศึกษา ทั้งในและนอกระบบ โรงเรียนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองจนสามารถพึ่งตนเองได้และช่วยพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าด้วยพลังมวลชนในชุมชนนั้น ๆ เป็นประการสำคัญ

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ จึงได้นำเอาแนวทางการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน มาใช้ในการกำหนดเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยด้วย

3. การพัฒนาชนบทของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
 การพัฒนาชนบทของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นการดำเนินงานภายใต้โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 แนวความคิดพื้นฐานของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหนึ่งในระดับกรม สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานรับผิดชอบโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา โดยได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2526 มาจนถึงปัจจุบัน ด้วยมุ่งพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยใช้สถานศึกษาในสังกัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการให้การศึกษากับประชาชน

และการบริการชุมชน เพื่อให้โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนในเขตชนบท โดยมีแนวความคิดพื้นฐานในการดำเนินงานโครงการ ดังนี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 29-30) มุ่งที่จะให้โรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่เป้าหมายเป็นเสมือนหมู่บ้าน นักเรียนในโรงเรียน คือ ประชาชน ครู คือ กรรมการที่ปรึกษา แล้วเริ่มพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของชาติในอนาคต กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในโรงเรียน รวมทั้งกระบวนการเรียนการสอนจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ภายใต้ขอบเขตระเบียบกฎหมายของบ้านเมือง โดยเลียนแบบชีวิตประจำวันของประชาชนในหมู่บ้านจริง ๆ ใช้กฎหมายเบื้องต้นสำหรับประชาชนทุกฉบับมาประยุกต์ใช้เป็นระเบียบของโรงเรียน ใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านนักเรียนเข้าสู่หมู่บ้าน แล้วนำกิจกรรมในโรงเรียนไปปฏิบัติจริงในหมู่บ้านของตน ก็จะทำให้โรงเรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทได้อย่างทั่วถึง เพราะโดยเฉลี่ยแล้วในปัจจุบันนี้ ทุก ๆ 2 หมู่บ้าน จะมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 โรงเรียนเสมอไป ถ้าสามารถขยายโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบททั่วถึงกันทุกโรงเรียน ก็สามารถพัฒนาคนได้ทุกหมู่บ้านทุกตำบล ซึ่งสามารถสรุปแนวความคิดพื้นฐานในการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 30-32)

3.1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับหลักสูตร

เจตนารมณ์ของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มุ่งที่จะสอนคน พัฒนาคนตามจุดหมายของหลักสูตร ที่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาชีวิตตนเอง พัฒนาอาชีพและพัฒนาสังคมท้องถิ่นชาติบ้านเมือง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะพื้นฐาน ทนต่อการเปลี่ยนแปลง คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น มีสุขภาพสมบูรณ์ มีวินัยในตนเอง ครองชีวิตอย่างสงบสุข และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและสังคมให้ดียิ่งขึ้น กล่าวโดยสรุปก็คือ มุ่งเน้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตที่ทำประโยชน์แก่สังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดพื้นฐานของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ที่เน้น

การพัฒนาคนให้รู้จักพัฒนาตนเองและสังคม ดังนั้น โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จึงเน้นให้โรงเรียนจัดกิจกรรมให้บรรลุตามจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษาเป็นประการสำคัญ

3.1.2 แนวความคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มุ่งพัฒนาตัวนักเรียนให้เจริญงอกงามทั้งทางร่างกายสติปัญญา อารมณ์และสังคม เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหาชีวิต รู้จักปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสามารถนำประสบการณ์ที่ได้รับจากโรงเรียนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ โรงเรียนจึงต้องเน้นกิจกรรมการปฏิบัติจริงทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน เน้นการปฏิบัติจริงควบคู่กับความรู้จากทฤษฎี เป็นการสอนให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยการกระทำ เพื่อให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยตัวผู้เรียนเอง ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมจึงเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอน ส่วนบทบาทของครูเป็นเพียงผู้คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือเท่านั้น

3.1.3 แนวความคิดในการประเมินผลการเรียนการสอน

ถือว่าการประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน จึงมีลักษณะเป็นการสอนไปสอบไป มิได้เน้นการสอนเพื่อสอบ แต่ต้องการให้ผู้สอนประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนตลอดปีมากกว่า และเน้นการประเมินพฤติกรรมผู้เรียนทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ (Coqnitive Domain) ด้านเจตคติ (Affective Domain) และด้านทักษะ (Psychomotor Domain) (สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โภชนดา, 2518 : 19 อ้างอิงมาจาก Bloom, 1971) โดยเน้นทักษะกระบวนการเพื่อต้องการตรวจสอบคุณภาพของการเรียนการสอนว่า บรรลุตามจุดหมายของหลักสูตรหรือไม่ ด้วยมุ่งที่จะให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในแนวทางที่หลักสูตรต้องการ คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัยในตนเอง และนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

3.2 แนวปฏิบัติและรูปแบบการบริหารโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ได้กำหนดแนวปฏิบัติไว้ดังนี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 33-34)

1. กำหนดให้มีคณะกรรมการ ดำเนินการ โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อเป็นผู้ปฏิบัติงานและประสานงานการพัฒนาชนบท ร่วมกับโครงการพิเศษของกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

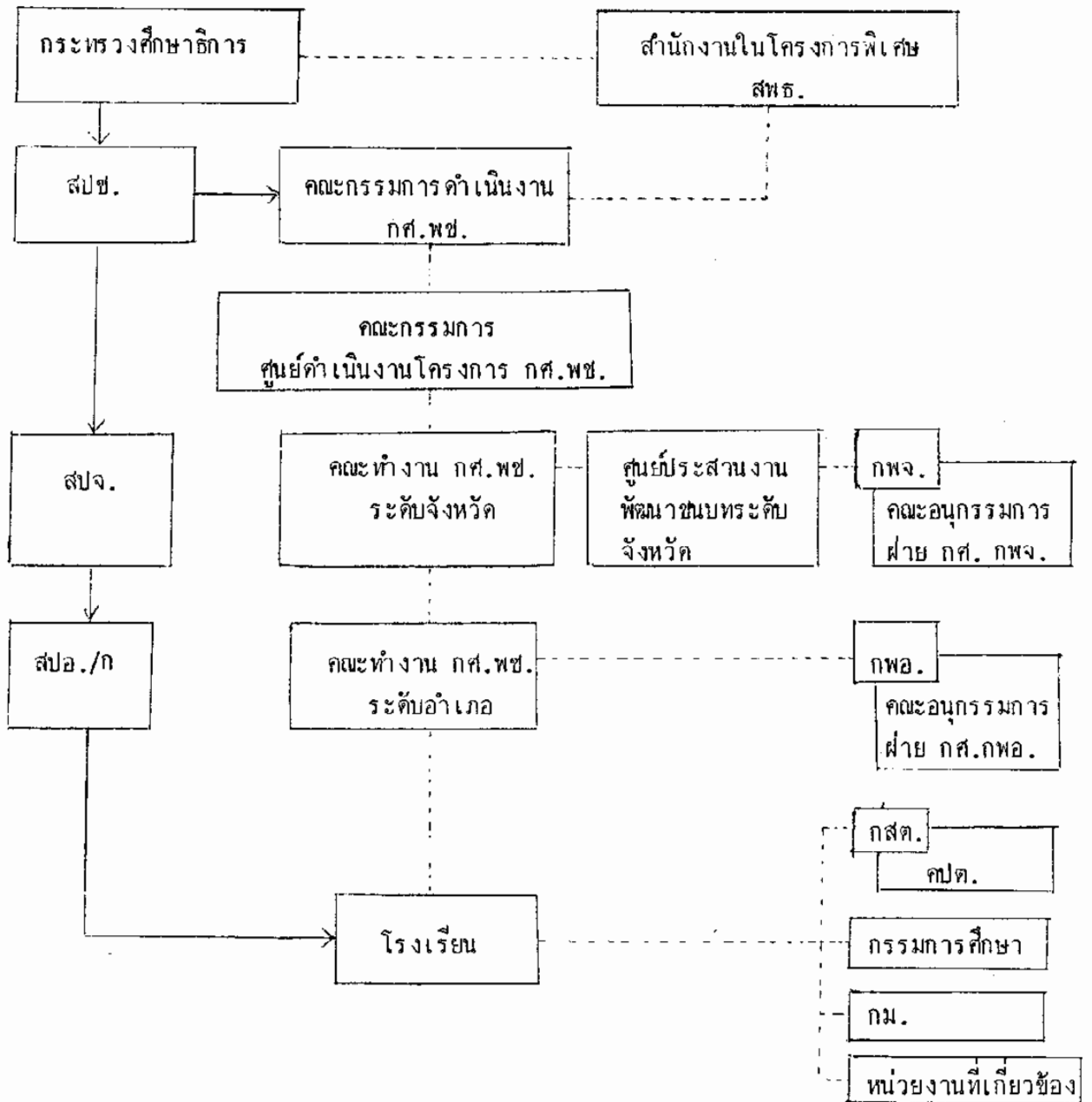
2. กำหนดให้มีคณะทำงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ในระดับจังหวัดของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ในจังหวัดพื้นที่เป้าหมาย เพื่อเป็นศูนย์ปฏิบัติงานตามโครงการและให้ประสานงานการพัฒนาชนบทกับศูนย์ประสานงานการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด กรรมการพัฒนาจังหวัด อนุกรรมการฝ่ายศึกษาในกรรมการพัฒนาจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. กำหนดให้มีคณะทำงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ในระดับอำเภอของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ ในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อเป็นผู้ปฏิบัติงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท และให้ประสานงานการพัฒนาชนบทกับคณะกรรมการพัฒนาอำเภอและอนุกรรมการฝ่ายการศึกษาในคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ

4. ให้ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู ดำเนินการพัฒนาโรงเรียนและหมู่บ้านตามวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานทั้ง 8 ข้อของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท และข้อเสนอแนะในคู่มือการจัดกิจกรรมในโรงเรียนประถมศึกษา โดยประสานงานกับคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล คณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียน วัดหรือศาสนสถาน ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

ดังนั้น รูปแบบของการบริหารโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทฯ จะสั่งการและประสานงานระหว่างหน่วยงานและคณะกรรมการในระดับต่าง ๆ ดังภาพประกอบ 2

โครงสร้างการดำเนินงาน
โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในชนบทยากจน
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 2 โครงสร้างการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท
ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527 : 34

3.3 งานพัฒนาชนบทของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

เพื่อให้การดำเนินงานการพัฒนาชนบท สอดคล้องนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ และบรรลุผลสำเร็จตามแนวความคิดพื้นฐานในการดำเนินงานโครงการดังกล่าวข้างต้น สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทขึ้น โดยใช้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดเป็นศูนย์กลางดำเนินงาน ซึ่งมีสาระสำคัญของโครงการ ดังนี้คือ

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

1. ความเป็นมาและเหตุผล

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีความเป็นมา และเหตุผลของโครงการ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 20-21)

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นโครงการที่ดำเนินงานมา ตามแผนพัฒนาชนบทภาคจน ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ตั้งแต่ ปีงบประมาณ 2526-2529 ดำเนินงานในพื้นที่ชนบทภาคจนใน 38 จังหวัด โดยพัฒนาโรงเรียน ประถมศึกษาให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนในหมู่บ้านในเขตบริการ ของโรงเรียน ให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้ ในช่วงการพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 นั้น ดำเนินการ พัฒนาโรงเรียนในโครงการปีละ 300 โรงเรียน รวม 1,200 โรงเรียน และยังมีโรงเรียน อาสาสมัคร เข้าร่วมปฏิบัติงานตามโครงการด้วยอีกจำนวน 978 โรงเรียน

จากการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขต ชนบท ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ปรากฏผลว่า โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการสามารถ จัดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนในชนบทได้ผลดี ตามนโยบายของรัฐบาลและกรอบ นโยบายการพัฒนาชนบทของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้น คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ และคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จึงมีมติให้ขยายงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนา

หมู่บ้านในเขตชนบทต่อไปในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (ปีงบประมาณ 2530-2534) โดยจะพยายามเพิ่มจำนวนโรงเรียนในโครงการออกไปให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่องกันไปทุกปี โดยมุ่งพัฒนาและส่งเสริมให้โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น อาชีพ ศิลปวัฒนธรรม กีฬา พละนันทนาการ และข่าวสารแก่นักเรียนและประชาชนในท้องถิ่นได้ โดยระดมทรัพยากรทั้งหลายในท้องถิ่นและได้รับความร่วมมือจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมอย่างมีประสิทธิภาพ

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

การจัดโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนในเขตชนบทตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 26)

1. ปรับปรุงการเรียนการสอนให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตได้
2. ส่งเสริมให้ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนที่โรงเรียนรับผิดชอบ
3. พัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดความตระหนักและยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน โดยการพึ่งตนเอง
4. คัดเลือกและพัฒนาผู้นำ ให้ได้ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา
5. ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ในด้านวิชาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
6. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวสาร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน

7. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน
ตลอดจนบริการด้านวิชาการและอาชีพเพื่อพัฒนาชนบท

8. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬา
นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น

3. เป้าหมาย

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีเป้าหมาย
ในการดำเนินงาน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 23)

3.1 ด้านปริมาณ

โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ ปีงบประมาณ 2531
จำนวน 1,500 โรงเรียน ให้บริการความรู้และการศึกษาแก่ประชาชน ประมาณ 3,000
หมู่บ้าน จำนวน 900,000 คน และมีนโยบายเพิ่มจำนวนโรงเรียนในโครงการมากขึ้นทุก ๆ
ปี จนครบทุกโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัด และครอบคลุมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ

3.2 ด้านคุณภาพ

3.2.1 คณะครูและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับร่วมกันพัฒนา

โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ให้เป็นศูนย์กลาง
ในการพัฒนาคนในชนบทโดย

1. ให้นักเรียนได้รับผลการจัดกิจกรรมการ
เรียนการสอน นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตได้

2. ให้บริการแก่ประชาชนในหมู่บ้านในเขต
บริการของโรงเรียนในด้านวิชาการ วิชาชีพ ศิลปวัฒนธรรม กีฬา พละนาฏย นันทนาการ
และข่าวสาร

3.2.2 คณะครูและผู้เกี่ยวข้องร่วมมือกันให้ความรู้และ

การศึกษาแก่ประชาชนในเขตบริการของโรงเรียน ตามความต้องการของท้องถิ่นและทาง
ราชการ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม

4. วิธีดำเนินการ

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ได้กำหนดวิธีดำเนินการไว้ดังนี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 24)

1. จัดทำและเสนอโครงการต่อสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
2. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในการจัดสรรงบประมาณ
3. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จัดสรรงบประมาณและติดตามผลการใช้จ่ายงบประมาณ
4. จัดประชุมสัมมนาผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
5. ผูกอบรมเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียน
6. ดำเนินการจัดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนในชนบท
7. นิเทศ ติดตามผล และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
8. การผลิตสื่อเพื่อสนับสนุน การดำเนินงานและการประชาสัมพันธ์กิจกรรม ผลงาน วิธีการ ฯลฯ ให้ประชาชนได้รับทราบ
9. ศึกษาวิเคราะห์ ประเมินผล และสรุปผลการดำเนินงาน

5. วิธีการคัดเลือกโรงเรียน

การพิจารณาคัดเลือกโรงเรียนประถมศึกษาเข้าเป็นโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีขั้นตอนดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 25)

1. คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เสนอชื่อโรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้านชนบท เพื่อให้สภาตำบลพิจารณาคัดเลือกโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน ที่มีปัญหาด้านความรู้และการศึกษา แล้วจัดลำดับก่อนหลัง โดยคัดเลือกโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ชนบทล่างล่างที่ควรได้รับการพัฒนา ก่อน จึงควรได้รับการพัฒนา ก่อน จึงพิจารณาโรงเรียนในพื้นที่ชนบทปานกลาง และพื้นที่ชนบทก้าวหน้าตามลำดับ แล้วจัดทำ เป็นแผนพัฒนาตำบลส่งให้คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ